

Tbilisis, 1987 metai

Vakaro šviesa strigo jos plaukuose. Ji įstengs, netrukus įveiks ir šią kliūtį, iš visų jėgų spaus kūnu grotas, kol jos nebegalės priešintis jos svoriui ir sudejavusios pasiduos. Taip, ji pralauš šią užtvartą ne tik dėl savęs, bet ir dėl mūsų trijų, kad atlaisvintų kelią savo neperskiriamoms bendražygėms į nuotykį.

Akimirką sulaikiau kvėpavimą. Išplėtusios akis žiūrėjome į savo draugę, stovinčią tarp dviejų pasaulių: viena koja Dina tebestovėjo ant Engelso gatvės grindinio, kitą jau buvo įkišusi į tamsų Botanikos sodo kiemą; Dina svyravo tarp leistino ir draudžiamo, tarp nežinomybės vilionės ir pažįstamų dalykų monotonijos, tarp kelio namo ir pavojaus. Ji, drąsiausia iš mūsų keturių, atvėrė mums slaptą pasaulį, į kurį tik ji viena galėjo mus įleisti, nes nei grotos, nei tvoros jai nieko nereiškė. Ta, kurios gyvenimas paskutiniaisiais slegiančio, paliegusio, orą gaudančio šimtmečio metais turėjo baigtis kilpoje, sunertoje iš gimnastikos žiedų virvės.

Tačiau tą naktį, kai iki mirties buvo likę daug nenuovokių metų, mane užplūdo visa apimantis jausmas, kurio nepajėgiau tiksliai nusakyti. Šiandien galbūt pavadinčiau tai svaiguliu, dovana, kurią gauni iš gyvenimo visiškai nepasirengęs, tas mažytis plyšelis, kuris retai kada prasiveria visoje toje šlykščioje kasdienybėje, sunkiausiame gyvenimo darbe, ir kuris leidžia nutuokti, kad už viso to, kas perdėm įprasta, slypi kur kas daugiau, jei tiesiog leisi tam būti, atsisakysi privalomybių ir iš anksto numatytų modelių, kad būtų galima žengti lemiamą žingsnį. Mat iš tikrųjų to nesuvokdama jau anuomet nujaučiau, kad toji akimirka visam laikui įsireš į atmintį ir laikui bėgant taps laimės simboliu. Jaučiau, kad ši akimirka buvo stebuklinga, ir ne todėl, kad įvyko kažkas ypatinga, bet dėl to, kad

iš mūsų vienovės kilo nesunaikinama jėga, bendrystė, kuri nesibaidys jokių iššūkių.

Sulaikiusi kvapą stebėjau, kaip Dina prasiveržia pro grotas į kiemą džiūgaudama, triumfuodama. Akimirką ir aš save laikiau bet kokios laimės, bet kokio džiaugsmo valdove, narsiųjų karaliene, nes akimirką jaučiausi esanti ji, Dina, mano pašėlusiai drąsi draugė. Ne tik aš, bet ir kitos abi tapo ja, persiėmė tuo, regis, tiek daug žadančiu laisvės pojūčiu, juk visas pasaulis už tų surūdijusių virbų tik ir laukė, kol jį ištyrinėsime ir užkariausime, pasaulis, kuris norėjo pulti mums prie kojų.

Priartėjome prie senosios Botanikos sodo tvoros, stebėjomės Dinos padarytu stebuklu, o ji žvelgė į mus savimi patenkinta, tarsi norėdama sulaukti plojimų ir pripažinimo už tai, kad nepaisė mūsų dvejonių, kad buvo teisi, jog šios rūdžių išgraužtos grotos Engelso gatvėje bus mums ideali landa, už kurios pradėsime taip ilgai lauktą didįjį nuotyki.

– Tai ką, pagaliau tą padarysim? – sušuko ji mums iš kitos pusės.

Kažkuri iš mūsų, neatsimenu kuri, pridėjo rodomąjį pirštą prie suspaustų lūpų ir nerimastingai šnipštelėjo: „Tssss!“

Vienišo žibinto šviesa kitoje gatvės pusėje krito Dinai ant veido, ant abiejų skruostų buvo matyti rūdžių žymės. Žengiau pirmąjį žingsnį, mostelėjusi dešine koja įveikiau baugulį ir jaudulį, neįmanoma pasakyti, katras iš jų kurį pranoko. Stipriai prigludau prie Dinos, kuri kaip įmanydama prilaikė atitraukusi man grotas, plaukai užsikabino už susisukusios ir beprasmiškai kyšančios vielos kilpos, greitai išsilaisvinau ir nusvirduliuavau į kiemą. Už tai sulaukiau palankaus galvos linktelėjimo ir šelmiško Dinos šypsniu. Paskatinta sėkmingo drąsos išbandymo šūktelėjau dviem likusioms anapus, kad paskubėtų. Dabar buvau Dinos pasaulio dalis, nuotykių ir paslapčių pasaulio dalis, savimi patenkinta jau ir aš dairiausi aplinkui.

Man atrodė, kad Nenės širdies plakimą girdžiu iki pat įėjimo į tunelį, kuris prieš mus žiojėjo tarsi plačiai atverti nasrai, tarsi

sakytų: taip, jūs tikriausiai manote, kad įveikėte savo baimes ir jau toli nuėjote, tačiau tikrasis siaubas jūsų dar laukia, aš dar esu visu savo tamsiu betoniniu gražumu, kur knibždėte knibžda žiurkių, ką jau kalbėti apie pavojingas sroves ir košmariškus garsus.

Nusukau akis nuo juodos betoninės skylės ir pasiryžau į kiemą išvilioti Nenę su Ira. Nors prasidėjęs lietus neįkvėpė man drąsos, nuginiau šalin savo rūpesčius, nes iki mūsų tikrojo tikslo dar laukė ilgas kelias.

Pro šalį pravažiavo automobilis. Nenė instinktyviai pasilenkė. Dina pradėjo juoktis.

– Ji tikriausiai mano, kad dėdė jos jau ieško, o jeigu iš karto neras, užsiundys ant jos savo hienas.

– Negąsdink jos dar labiau, – sudraudė ją Ira, protingiausia ir pragmatiškiausia iš mūsų keturių, Pionierių rūmų šachmatų klubo narė ir priešpaskutinės Užkaukazės mokyklų jaunimo komandų viktorinos „Kas, kur, kada?“ nugalėtoja.

– Nagi, Nene, dabar mudvi tą padarysim! – pasakė ji švelniai, bet pabrėžtinai ir paėmė Nenei už drebančios drėgnos rankos. Tada lankstų ir minkštą Neneš kūną išstūmė pro grotas, kurias mudvi su Dina laikėme atitraukusios, o kai Nenė sėkmingai pro jas prasmuko, Ira padarė tą patį.

– Viskas! Ar buvo taip blogai, bailiukės? – pergalingai sušuko Dina ir paleido grotas, kurios gailiai sutarškėjo, atšoko atgal kur buvusios ir sutirtėjusios nurimo.

– Turėsime daug bėdų, sakau jums, – atsakė Ira, bet jos balsas nebuvo toks tvirtas, nes ją taip pat buvo apėmusi euforija – ji nuslopino visus rūpesčius ir mintis apie problemas, kurių neišvengiamai sulauksime dėl savo naktinio nuotykių. Tada susimąščiusi pažvelgė į dangų, tarsi ieškodama mūsų būsimos žygio žemėlapių, ir jai ant akinių nukrito sunkus lietaus lašas.

Tą popietę per vėlai grįžau iš privačios matematikos pamokos, kurią tėvo reikalavimu turėjau lankyti pas vieną iš jo draugų profesorių (visi jo draugai buvo arba profesoriai, arba mokslininkai),

o Dina jau laukė manęs mūsų virtuvėje. Pasakėme, kad kartu ruošime namų darbus, ir dar kartą aptarėme mūsų pabėgimo planą. Ira su Nene turėjo prisijungti prie mūsų vėliau. Irai buvo šachmatų pamoka, o Nenei teko imtis tam tikrų „saugumo priemonių“, kad būtų leista vakare išeiti iš namų.

Dina išsitraukė iš suplėšytos kuprinės didžiulį žibintuvėlį, ir mes nustebome.

– Atrodo pažįstamas, ką? – ji nusišypsojo. – Taip, jis Beso, bet esu tikra, kad jis net nepastebės, rytoj jam grąžinsim.

Beso buvo mūsų mokyklos sargas, ir man buvo įdomu, kaip Dinai pavyko nukniaukti iš jo žibintuvėlį. Nene garsiai nusijuokė ir, tarsi juokas būtų ją pastūmėjęs, nubėgo prie tamsaus tunelio. Sutrikusios nulydėjome ją akimis, juk ji buvo nedrąsiausia iš mūsų visų. Nene buvo atsargi, nes jos šeimoje dominavo valdingas, visur savo trigrašį kišantis dėdė tironas, kurį mūsų kieme prisidengę delnu visi vadino „žmogumi iš paralelinio pasaulio“. Nenės iš tikrųjų nerūpestingas, kone naivus ir mielas būdas buvo visiška priešingybė geležinei namų hierarchijai, kur vyrai valdė, o moterys be kovos pakluso patriarchalinei struktūrai. Tačiau, laimei, Nene buvo guvi, jos energijos ir gyvybingumo negalėjo suvaržyti jokios bausmės.

Ira nusivalė akinius į baltą mokyklinės uniformos prijuostę, kuri pralindus pro grotas nebebuvo tokia liguistai balta kaip paprastai. Iros mama jos prijuostę kasdien išskalbdavo, iškrakmoldavo ir išlygindavo, o tada suverždavo ja dukrą lyg korsetu. Visų mūsų nugaroje surištas prijuostės kaspinas per dieną atsilaisvindavo, nuslysdavo į šoną, o Iros kaspinas visuomet pavyzdingai išlikdavo vietoje, tarsi svarbiausia visada būti pasiruošusiai, jei pasirodytų koks fotografas, ieškantis pavyzdinio vaiko pirmajam *Komsomolskaja pravda* puslapiui.

Tada Ira irgi pasileido bėgti, kad pasivytų Nene. Kiek pame-
nu, Nene buvo vienintelis žmogus Iros gyvenime, dėl kurios ji per

kelias sekundes būtų atsižadėjusi drausmės, pragmatiškumo ir sveiko proto. Tokį vėlų vakarą Ira kartu su mumis išsiruošė visiškai beprasmiškon ekskursijon į Botanikos sodą dar ir dėl to, kad Nene spontaniškai sutiko. Niekada nebūtume pagalvojusios, kad Nenei taip lengvai pavyks įveikti savo šeimos baimę ir neryžtingumą ir sutikti, kai jai pasiūlėme prie mūsų prisijungti. Kai per ilgąją pertrauką triukšmingame mokyklos kieme, kuriame aplinkui bėgiojo vaikai, ji pareiškė „žinoma, eisiu“ – nepatikliai susižvalgėme, ir po to ji ketvirtį valandos vaidino įžeistą princesę – vieną mėgstamiausių savo vaidmenų. Ira veltui mėgino atkalbėti draugę nuo tos „kvailos minties“, tad Irai neliko nieko kita, kaip tik sukandus dantis sutikti.

Dėl mums nesuprantamos priežasties Nene nuo pat pradžių pažadino savotišką šiek tiek ne pagal amžių protingos Iros globėjos instinktą. Lengvai sugundoma, impulsyvi ir painių emocijų valdoma Nene visą laiką jautė rūpestingą, tvirtą ir sergstinčią Iros ranką, tarsi ji kiekvieną minutę būtų laukusi, kada Nene padarys ką nors neatsargaus, kad tą akimirką būtų šalia, pasirengusi bet kokiai kovai. O dabar ji bėgo paskui Nene, kad jai pagelbėtų, kai tik ši pasiners į paralyžiuojančią tunelio tamsą. Lietus vis stiprėjo. Užsimečiau kuprinę per petį ir taip pat leidausi bėgti. Dina nusekė paskui mane, ir aš nežinau, dėl ko mudvi vienu kartu nusijuokėme. Galbūt žinojome, kad nutvėrėme laimei už uodegos. O tos laimės skonis buvo neprinokusių slyvų ir dulkėto vasaros lietaus, jaudulio, nežinomybės ir begalės cukraus pudra pabarstytų nuojautų skonis.

Briuselis, 2019 metai

Nedrąsiai įeinu į didingą, tuščią, dar be žmonių salę su brangiu eglute išklotu parketu, už nugaros – pavasariška vėlyvos popietės šviesa. Tą akimirką dūgzdami įsižiebia prožektoriai. Šviesa tinkama, išsyk nusprendžiu, ir man palengvėja. Jos nuotraukoms

reikia kaip tik tokios šviesos, šitokios paslaptingos, beveik drovios šviesos, kuri pabrėžia jos gebėjimus, išryškina apgalvotą nuotraukų nespaltotumą, aiškumą ir akivaizdumą – tam nereikia nieko rėžiančio akį, žiūrovui jos kalba iš pusšėsėlio ir šviečia iš tamsos. Giliai įkvepiu. Esu sužavėta abiejų didžiulių it salės kambarių, perinančių vienas į kitą, taip, tai tikra retrospektyva. Daugybė jos nuotraukų – tarp jų garsios ir kultinės, bet ir mažiau žinomos ar iki šiol saugomos po užraktais – surinkta čia, šiame keistame, smalsiame mieste, pilname secesijos stiliaus namų, perpildytų kavinių ir barų, mieste, kuris, nors yra metropolija, šio vaidmens vengia, išsaugodamas jaukumą ir kone mažo miestelio atmosferą.

Prieš daugelį metų čia praleidau daug nerūpestingų ir dykų valandų. Kartą net lankiausi šiame pastate, šiuose respektabiliuose ir visų pamėgtuose Dailiųjų menų rūmuose, Norinas mane anuomet ten nusivedė, prisimenu, kad mudu žiūrėjome kažkokį keistą azijietišką filmą, visą laiką kikenome, o paskui svaiginomės putotu belgišku alumi. Mano prisiminimai apie tą miestą dar neišblėso, dar šildo mane iš vidaus, jie kaip saulutė, kurią panorusi bet kada galiu uždegti. Su Norinu tada dirbau Karališkojo muziejaus rūsyje, mudu didžiavomės galėdami pademonstruoti savo įgūdžius tokioje prakilnioje vietoje – mums, naujokams, buvo patikėti Ensoro paveikslai su kaukėmis ir mes negalėjome patikėti savo laime. Po darbo pasinerdavome į naktinį šio apglėbiančio miesto šurmulį, pasakodavome vienas kitam visokias istorijas ir galiausiai suartėjome. Kiek laiko praėjo, klausiu savęs, pagarbiai vaikščiodama po vis dar tuščias erdves, pilnas man gerai pažįstamų vaizdų, kurie šioje vietoje atrodo tokie svetimi, tokie kitokie, kad kone apima keistas pavydas, tarsi ši vieta verstų abejoti mano skausmingai intymiu santykiu su šiomis nuotraukomis, nes jau kiek daugiau nei po valandos abi salės bus užpildytos rinktinių svečių minios, išsirangys ilga lankytojų eilė, išrinktieji, pakviesti į atidarymą, sveikinsis vieni su kitais ir gyvai šnekučiuosis įvairiomis kalbomis, ragaus kartveliško vyno ir klausysis atidarymo kalbų. O aš vėl pamatysiu du žmones,

kurie – be jau mirusios fotografės, dėl kurios čia susirinkome, – labiausiai paveikė mane, sunaikino, panardino mano dienas į laimę ir į nelaimes. Dvi brandžios moterys, kurių nemačiau jau daug metų, bet kurios persekioja mane kaip šešėliai, kad ir kur eičiau.

Toliau klaidžioju palei paveikslus, stengdamasi išvengti tiesaus akių kontakto su nuotraukomis, kad tik probėgšmais dirstelėčiau į veidus iš savosios praeities, kad nuo jų išsisukčiau, dar galėjau nuo jų pabėgti, taip, galbūt iš tikrųjų turėčiau dabar apsisukti, gal padariau klaidą čia atvykusi, tai buvo veiksmas, kuris iš manęs aiškiai pareikalau per daug, kažkas, kas viršys mano jėgas. Juk tikrai visi tai supras, galiu tai paaiškinti Anano, kuri mus visas čia sukvietė, kuri nepakentė jokių prieštaravimų, kuri pasiekė, kad įsėsčiau į lėktuvą, nuskraidinsiantį mane į Briuselį, ir parūpino man VIP leidimą, su kuriuo įžengiau į salę likus valandai iki atidarymo kaip ypatinga viešnia. Tai ji maldavo manęs telefonu: „Turi atvykti. Visos trys turite atvykti, nepriimsiu jokių pasiteisinimų.“

Galbūt dar galiu išeiti iš vernisažo, atsukti viską nuo pradžių, nes nežinau, ar liksiu sveika ir atlaikysiu viską, kas šį vakarą mane užgrius kaip lavina. Taip ilgai stengiausi išlikti saugi, kone karine drausme išgijau tai, kas buvo, o dabar vaikštau po šią salę, joje garsiai aidi mano žingsniai, einu per šias didžiules, tviskančias menes ir iš paskutiniųjų stengiuosi atsiginti nuo prisiminimų, kurie kaip alkanos beždžionės šokinėja ant manęs iš visų pusių.

Bet argi aš atvykau į šią vietą ne pagerbti jos palikimo? Tai reiškia, kad turiu pasiduoti. Ne aš viena tai žinau, tai žino ir abi kitos, todėl atvykome nepaisydamos apmaudo ir abejonių, nekreipdamos dėmesio į tai, ką išgyvenome. Esame skolingos ir jai, ir sau, turime išverti mūsų susitikimą – ir visus tuos, kurie kadaise buvo su mumis. Kurie žvelgia į mus nuo sienų ir reikalauja duoklės. Ar todėl atvykome vienos? Nors nežinau, bet manau, kad mes visos trys atkeliavome į Briuselį be palydos – be partnerių, be vaikų, be draugų, kurie galėtų palengvinti mūsų susitikimą.

Kol kas aš čionai esu viena, dar turiu galimybę pabėgti. O jeigu ir pabėgčiau, tegul jos visos liežuvauja sau apie mano bailumą, koks skirtumas, jeigu tai vienintelis dalykas, kuris mane išgelbės? Tačiau tada mano žvilgsnis stabteli ties šia mažo formato nuotrauka paprastuose rėmeliuose po žavingai plona liuminescencine lempa. Kodėl ši nuotrauka kabo tokia vieniša ant didelės sienos it našlaitė? Kitos nuotraukos, kiek matau, sukabintos serijomis, tačiau ši – išimtis, ir kuo arčiau prie jos einu, tuo aiškiau suvokiu jos pagrindinę funkciją: tai vienintelė nuotrauka, kurioje matoma menininkė, bet ją nufotografavo ne ji pati. Visos kitos nuotraukos, kuriose ji įamžinta, yra išimtinai autoportretai, meniniu požiūriu įmantrūs, provokuojantys, tam tikra savęs išnaudojimo prasme išverčiantys laukan jos giliausią esybę, kurių keletas, esu tikra, čia bus. Tačiau ši palyginti nedidelė nuotrauka nėra meno kūrinys, ji ne itin pavykusi net ir mėgėjišku požiūriu, bet joje yra kažkas, nuo ko per nugarą bėgioja šiurpuliukai, nuo ko užgniaužia amą.

Nuotraukoje – mes, visos keturios, toji mūsų versija, iš kurios esame kilusios, kažkas panašaus į užuomazgą, kiaušinį, iš kurio visos kartu išsiritome. Stovime prie gyvenimo slenksčio, pradžioje mūsų draugystės, kuri iš mūsų pareikalaus visko, bet mes apie tai dar nieko nežinome, nežinome, kokią kortą mums skyrė gyvenimas, lošimas dar neprasidėjo, vis dar galime būti laisvos, vis dar galime visko norėti, visko geidauti.

Toji nuotrauka, kuriai tarsi skirta būti šios parodos prologu, – be jokio, kaip jai būdinga, efektingo pavadinimo, prie jos tik labai paprastai pažymėta vieta, kur fotografuota, ir metai: „Tbilisis, 1987“. Sustoju it pakerėta, negaliu nė pakrutėti, vaizdai užplūsta galvą, neturiu kito pasirinkimo, leisiu, kad mane nuneštų tolyn, nėra prasmės galynėtis su tuo, kas prilygsta gamtos jėgai. Esu bejėgė, ūmai vėl tapau vaiku, vėl esu ta, kuri žvelgia į mane iš tos nuotraukos.

Kuo ilgiau žiūriu į tą mažą juodai baltą atspaudą, vienut vieną tame didingame kambaryje, tuo labiau esu tikra, kad tai yra būtent ta diena, kai įsibrovėme į Botanikos sodą, ta ypatinga akimirka,

kai pirmą kartą gyvenime pajutau laimę ant delnų ir pakinkliuose, bamboje ir ant blakstienų. Tik įdomu, kodėl būtent ši nuotrauka buvo pasirinkta kaip simbolinė preliudija. Anano kaip menininkės sesuo yra jos palikimo tvarkytoja ir kartu šios parodos konsultantė, tą ji išdidžiai pasakė man telefonu prieš mėnesį. Tai ji turėjo būti taip nusprendusi. Ar ji žinojo, kad ši diena ypatinga? Ar sesuo jai apie tai buvo papasakojusi?

Man taip pat keista, kad ši nuotrauka, kaip dabar prisimenu, daryta mūsų bute, mus nutraukė mano tėvas, kuris, tiesą sakant, niekada mūsų nefotografuodavo, nebent privalomai nuvedavo mane su broliu į fotoateljė. Tačiau kažin kodėl jis užtiko mus visas tądien mūsų virtuvėje ir paėmė fotoaparata. Tikrai ne nekenčiamą mamos *Leica*, kuri tuo metu dar buvo tamsioje slėptuvėje jo kambaryje, tai galėjo būti senasis mano močiucių *Lubitel* arba *Smena* fotoaparatas, kuriame atsitiktinai buvo įdėta fotojuosta.

Nuotraukoje – mes, keturios mergaitės tą popietę, kai po pamokų planavome savo nuotykį užsikvempusios ant stalo, įsitraukusios į pokalbį, be galo susikaupusios, kai kurios iš mūsų šiek tiek įsibauginusios, tik Dina buvo apimta euforijos, pasiruošusi didžiajam žygiui, didžiajam drąsos išbandymui. Mano tėvą tas vaizdas turėjo taip pralinksinti, kad jis nutraukė savo mėgstamą darbą ir atsinešė fotoaparata.

Ira buvo pernelyg protinga, kad būtų galėjusi tai sumanyti, Nené – pernelyg atsargi, nors nieko kita mokykloje per pamokas nedarė, tik svajoto apie laisvę ir visa tai, ką su ja galėtų nuveikti, o svarbiausia – apie meilę, pernelyg romantišką, pernelyg saldžią, pilną filmų užkrato, kvapą gniaužiančią meilę. Nė kiek neturėjau joms būdingų savybių, bet vis dėlto blaškiausi tarp Dinos laisvės troškimo, Iros racionalumo ir Nenės svajū, ir todėl tomis aplinkybėmis nuo pat pradžių man buvo skirtas taikintojos, glaistytojos vaidmuo, tarsi man visuomet būtų turėję rūpėti, kad mūsų draugystė būtų subalansuota.

Planą sukurpė Dina, ugnies rijikė, kaip kartais ją vadindavau, ta, kuri daugiausia kartų buvo išvyta iš mokyklos, kuri visas suaugusiųjų jai skirtas bausmes už peržengtas ribas priimdavo su pašaipą. Kas jai tie pamokymai, tėvų susirinkimai, kuriuose jos motinai tekdavo kęsti paniekinančius kitų tėvų žvilgsnius, gilius klasės auklėtojos atodūsius ir galvos purtymą! Tokios bausmės atėjo iš to pasaulio, kuriame žmonės tvarkingai skirstomi į paklusnius ir maištingus, protingus ir kvailus, gerus ir blogus, konformistus ir atskalūnus. Dinos pasaulyje tokių kategorijų nebuvo. Jos pasaulyje buvo tik patrauklu ir nuobodu, įdomu ir neįdomu, jaudinama ir įprasta. Jei kas nors iš tikrųjų būtų norėjęs ją nubausti, būtų turėjęs laikytis jos standartų ir sugalvoti kažką, kas atitiktų jos kategorijas, bet, laimei, jos pasaulis suaugusiesiems atrodė neprieinamas, todėl niekas ir niekaip negalėjo jai pakenkti. Ir už tai, kad Dina baigė mokyklą su gana priimtinais pažymiais atestate, mano galva, reikėjo dėkoti vien tik tam, kad direktorė pasigailėjo vienišos Dinos motinos. Niekas nebuvo apsaugotas nuo Dinos smalsumo, smalsumas buvo jos variklis, jos kompasas, kuriuo ji nenukryptamai vadovavosi. Viską, kas uždegdavo jos vaizduotę, viską, kas atrodė keista ir patrauklu, reikėjo iširti ir įsisavinti, reikėjo kirsti visas sienas, įveikti visas užtvanas. Jėgos, kurias ji tuomet sukaupdavo, būdavo tarsi uraganas, kuriam neįmanoma pasipriešinti, kuris nunešdavo su savimi kaip viesulas, tolimajame Kanzase kapultavęs Dorotę su Toto į Kramtukų šalį – kad ir kaip būtų juokinga, tai buvo viena iš nedaugelio amerikietišku knygų vaikams, kurios mūsų šalyje nebuvo priskirtos prie „kapitalistinių šiukšlių“ ir liko mums prieinamos.

Tačiau mažiausiai apsaugota nuo jos uragano buvau aš. Buvau ištikimiausia jos pasekėja, labiausiai atsidavusi palydovė. Būčiau ją sekusi į visas jos stebuklų šalis, iki pat Ozo ir daug toliau. Nuo tos dienos, kai susipažinoje, ji mane nenugalimai traukė, užkrėtė mane savo smalsumu, aš ja buvau lyg apsėsta. Ne todėl, kad man pačiai būtų stigę stimulų ar noro tyrinėti, ne todėl, kad būčiau itin

gerai elgusis ir paklusni, o ir mano vaizduotė taip pat buvo gana laki. Tačiau Dinos tyrinėjimai vedė daug toliau, nei aš pati būčiau pasirošusi nukakti.

Ir, žinoma, įsigauti į Botanikos sodą buvo Dinos mintis.

Visos keturios juokdamosi nugurnėjome tuneliu, Dinos žibintuvėlio šviesa epilepsiškai žybsėjo į jos žingsnių taktą, o mūsų šešėliai šoko groteskišką šokį ant drėgnos betoninės sienos. Tbilisio vaikams tas tunelis buvo idealiausia visų šiurpių aplinka, buvo pasakojama, kad jis pastatytas Antrojo pasaulinio karo metais kaip bunkeris, kai pasklido žinia, kad fašistai pasiekė Elbruso kalną. Tunelis atrodė begalinis, bet plikos kojos įveikė baimę, balsų aidai atsiliepdami drąsino įvykdyti mūsų sumanymą, tik reikėjo nesustoti, kad tamsa ir bauginantys nakties garsai ir vėl nepažadintų baimės. Nené buvo labiausiai susijaudinusi, nustebusi, kad gali būti tokia narsi, jos šaižus, sproginėjantis, užkrečiantis juokas išplito ir tarytum atgaivino beribę tuštumą aplinkui. Juokas mus nešė tolyn, vis greičiau ir greičiau, lengvabūdiškiau ir laisviau, kol šnopuodamos, suprakaitavusios ir išdidžios pasiekėme kitą tunelio galą ir puolėme į vasaros lietaus glėbį.

Lašai buvo didžiuliai, mūsų uniformos, prijuostės ir plaukai permirko per kelias sekundes, bet buvo šilta ir mums tai netrukdė, mus saugojo netikėtai karštas birželis ir mūsų drąsa. Nené krito ant žemės sunkiai alsuodama. Ira pasilenkė į priekį, rankomis pasirėmusi į kelius, aš prigludau prie šaltos tunelio angos gaudydama kvapą. Bet Dina nesustojo, tarsi kvapo jai niekada nepritrūktų, tarsi jos plaučiai būtų pritaikyti neįmanomam greičiui ir begaliniams atstumams. Ji išskėtė rankas ir metėsi į lietaus, tankios augalų žalumos, šilto oro ir krioklio giesmės, kurią visos jau iš tolo girdėjome, jūrą.

– Nagi, eikit, tuoj ten būsim, eikit! – sušuko ji sukiodama žibintuvėlio šviesos pluoštą mums per veidus.

– Palauk, man tik reikia... Tik reikia... – prašvokštė Nené, ir Ira papurtė galvą, tarsi būtų ir vėl susierzynusi dėl draugės, kuri atėjo čionai nepaisydama jokių pavojų, paikumo.

Kelionės tikslas buvo nedidelis krioklys sodo viduryje. Baseinas buvo pakankamai gilus, kad būtų galima nušokti nuo uolos, o visą dieną galėjai matyti, kaip kaimynystėje gyvenantys berniukai meistriškai atlieka salto. Mes tik su pavydu stebėdavome, nes kai lankydavomės Botanikos sode, mus lydėdavo arba mokytojai, nes tai būdavo ekskursija, arba kasininkė, kuri visada pasirūpindavo, kad niekas nedrįstų daryti nieko, kas galėtų kainuoti jai darbą.

Atgavusios kvapą dabar jau lėčiau leidomės krioklio link, skverbdamosi per blankią mėnulio šviesą ir tankiai apaugusį sodą. Lietus varvėjo per veidus, plaukus, drabužius ir krepšius, ir atrodė, kad su kiekvienu žingsniu paliekame ant žemės balutes. Priekyje matėme žybsintį Dinos žibintuvėlį, kartkartėmis išgirsdavome jos entuziastingus šūksnius, tarsi jai būtų teberūpėję mus vilioti, įtikinti žengti paskutinius žingsnius link mūsų bendro tikslo ir nepasukti atgal, kol jo nepasiekėme.

Ira paėmė už rankos Nenę, kuri ūmai atrodė išsekusi ir išsigandusi, tarsi vos įveikus tamsų tunelį būtų dingusi visa drąsa. Kaip dvi pagyvenusios moterys josėjo viena šalia kitos. Mačiau, kaip Ira tempia Nenę paskui save, ir mane nuoširdžiai sujaudino matant, kaip ji saugo ją, jos švelnias kojas, kad nesukluptų, gležnas rankas, kad nesusibraižytų į kyšančias šakas, jos mažą, rausvą, dailią figūrėlę, kūdikiškai glotnią odą, po uniformine suknele jau ryškėjančią krūtinę. Mudvi su Ira buvome paskutinės vis dar plokščių formų, o Dina ir Nenė jau buvo pradėjusios keistis: Dina nerūpestingai ir stebėtinai abejingai, o Nenė akivaizdžiai didžiudamosi ir džiugiai laukdama, kada taps moterimi, su savo prašmatnia geltona kasa, vandeningomis žydromis akimis, dar vandeningesnėmis nuo bet kokio galimo sentimentalumo. Akimirką stabelėjau jas praleisdama, kad galėčiau geriau nužvelgti jas jų neliečiamoje bendrystėje.

Pasiekėme kirtavietę, už krūmų atsivėrė margomis gėlėmis nusėta pieva, o kairėje išvydome nedidelį baseiną, kurį per daugelį metų apačioje suformavo krioklys, girdėjome nenumaldomą

šniokštimą, matėme iš aukštybių krintančią vandens srovę ir sustingome vietoje.

Apsižvalgiau ieškodama Dinos, jos žibintuvėlis ir kuprinė gulėjo palikti ant kranto, o jos nebuvo nė kvapo. Pašaukiau ją, bet krioklio šniokštimas užslopino mano balsą. Ira prisijungė prie manęs. Taip ir šūkavome, kol staiga išgirdome viršuje Dinos krykštavimą ir pažvelgėme aukštyn. Nepaisant lietaus ir tamsos, jai pavyko užkopti ant uolos. Ji stovėjo virš krioklio, tarsi būtų jį užkariavusi, tarsi dabar būtų pripažinta šios vietos valdovė.

– Kaip, po šimts, ji ten pateko? – nusistebėjo Nené, o Ira reikšmingai papurtė galvą. Žvelgiau aukštyn į Diną visiškai ramiai, nes žinojau, kad jeigu jai pavyko, pavyks ir man, ji atvedė mus į tikslą ir kol ji šalia, man nėra ko baimintis.

– Nagi, lipkit čionai! – šaukė ji nakties tamsoje, ir aš ėmiau traukti prie kūno prilipusius drabužius, permirkusias kojines ir batus. Mūvėjau baltas medvilnines kelnaites su užrašu „Penktadienis“, kurių tėvas atveždavo man iš kelionės į kongresą Varšuvoje, Prahoje arba Sofijoje, supakuotų kaip „savaitėlė“, pakėliau nuo žemės beprasmiškai šviečiantį žibintuvėlį, įspraudžiau jį Irai į rankas, paprašiau, kad apšviestų man kelią, ir ėmiau lipti ant uolos, mūvėdama tomis juokingomis kelnaitėmis, kurių niekada nedėvėjau pagal savaitės dienas.

Man skaudėjo kojas, kulnus raižė akmenukai, bet mačiau tik išskėstas Dinos rankas, ją ten aukštai stovinčią ir manęs laukiančią. Skyniausi kelią viršun, laikydamasi šakų ir uolų kyšulių, kabarojaisi aukštyn. Keletą kartų slystelėjau, širdis suvirpėjo, bet greitai atsitiesiau ir veržiausi pirmyn. Žibintuvėlio šviesa tik retkarčiais apšviesdavo tas vietas, ant kurių stačiau kojas, jčiau į mane įsmeigtas nerimastingas Iros ir Nenės akis, stengiausi joms parodyti, kad aukštyn lipti visiškai nesunku. Tada pamačiau Dinos ranką ir su džiaugsmu ją sugriebiau. Ji užtraukė mane į viršų ir aš atsistojau šalia jos. Ji jau buvo nusivilkusi uniformą ir nusiavusi batus, o dabar juokdamasi numetė juos žemyn.

– Ar tu pasirengusi? – paklausė ji ir šiek tiek stipriau sugniaužė man ranką.

Atsikėliau, atsistojau šalia – jos mažos atsikišusios krūtys su kone bespalviais speneliais atrodė tarsi svetimkūniai ant taip gerai pažįstamo kūno. Linktelėjau galvą ir žengiau žingsnį į priekį. Nežiūrėjau žemyn. Pakėliau akis. Dangus buvo juodas, bet aš atpažinau Didžiuosius Grįžulo Ratus. Tėvas mėgdavo pasakoti apie juos visokias istorijas. Atrodė, kad jie pritaria tam, ką darome. Truktelėjau Diną už rankos, ir mudvi nutipenome ant pirštų galiukų nelygiu žemės paviršiumi palinkusios į priekį, dar sykį pažvelgėme viena į kitą, dar stipriau susiėmėme už rankų ir stryktelėjusios aukštyn iš karto kritome žemyn.

Nusigąstu, kažkas paplekšnoja man per petį. Net negirdėjau žingsnių. Tarsi prikelia mane iš kieto miego. Matau priešais save nuotrauką, akimirką perkratau mintis ir prisiminimus: popietė prieš mūsų šuolį į krioklį. Prieš mano šuolį į laisvę. Preliudija į ją.

– Negaliu patikėti... Atvykai!

Anano puola man ant kaklo, o aš net nežinau, kuriame laike esu, ar įstrigusi tarp laikų, ar visuose vienu metu. Ji atrodo nuostabiai. Tokia laiminga, tokia švytinti, vilki kuklią vasarišką tamsiai mėlyną suknelę, kuri galėtų būti jos motinos – tokias paprastas suknelės dažnai vilkėdavo ji ir jos vyresnėlė dukra – su jomis atrodydavo kaip imperatorienės. Segi auksinius auskarus, mažumėlę pasidžiūsi lūpas, avi paprastas balerinas, aplink akis švelnios, gyvybingos raukšlės, į išsitaršiusius rudus plaukus, regis, šiek tiek įsimaišę žilų, bet ji vis dar atrodo tokia miela, tokia žavinga kaip amžinoji mergytė, galbūt aš ją tokią matau, galbūt šioje istorijoje ji liks visuomet ir amžinai jaunesnioji sesuo, tą akimirką jaučiuosi apžavėta, galvoju, kada paskutinį kartą ją mačiau. Žinau, kad ji ištekėjo už turtingo vyro, kuris uždirbo pinigų klestinčiame Sakartvelo statybų versle, ir turi du vaikus, kažkur Tbilisio pakraštyje gyvena savo name, puoselėja sodą – bent jau taip telefonu minėjo jos motina.

Galiu įsivaizduoti ją tokioje aplinkoje: laiminga žmona ir motina, lengvai bendraujanti, laiminga draugė gėlių jūroje. Mieste ji turi galeriją, remia jaunus menininkus ir dabar, kai jos motina nebeturi jėgų, rūpinasi sesers palikimu. Ji, šviesiausia ir labiausiai iš savo šeimos savimi pasitikinti, mažiausiai sugadinta, kuriai gyvenimas atsiteisė už viską, ką buvo atėmęs iš jos šeimos narių – meilę ir atodairą, galimybes, pasitikėjimą ir teisingumą – jai visa tai buvo suteikta: perspektyva, įprasta kasdienybė ir ramybė.

Dar turiu priprasti prie minties, kad būtent ji valdo palikimą, tą negailestingą sesers darbų juodumą ir baltumą, jos vizijos ir asmenybės radikalumas kontrastuoja su švelnia Anano prigimtimi. Tačiau ji, subtili ir intuityvi, pasikliauja kuratoriais bei ekspertais ir kukliai lieka antrame plane. Tą irgi sužinojau iš jos motinos, ir dabar nuoširdžiai džiaugiuosi ja, jos didžia akimirka, kuri netrukus prasidės ir ji bus pagerbta sesers vardu.

Dar ilgai laikyčiau ją savo glėbyje, bet paleidžiu, pastebiu, kad jai ne mažiau negu man džiugu pasimatyti, ji maldo kylantį jaudulį, sentimentalumą, kuriuo taip skiriasi nuo savo sesers. Laikau jos ranką savojoje.

– O Dieve, negaliu patikėti! Nesuvokiama, kad mes visos susitinkame Briuselyje! Ar tai ne beprotiška? Deda man sakė tave pabučiuoti. Turbūt girdėjai, kad kaip tik dabar, prieš pat parodą, mama sugebėjo susilaužyti koją ir negali atvykti. Ir, Keto, paklausk, ši paroda, tikras pamišimas, rengėme ją dvejus metus, aš tokia laiminga, man palengvėjo, kad ji pagaliau atidaroma. Ir Irai su Nene sakiau atvažiuoti anksčiau, kad galėtume pasišnekučiuoti prieš oficialų atidarymą, bet nežinau, kada, kada konkrečiai jos atvyks. Beje, vėliau bus šaunus vakarėlis, tad nė viena nesumanykite pradingti, sode bus tikrai gerų gėrimų ir muzikos. Turiu omenyje, kad negalime surengti jos retrospektyvos, o paskui to neatšvęsti, tarsi nebūtų rytojaus...

– Taip, tu teisi, – sakau stengdamasi atsispirti pagundai vėl nukreipti žvilgsnį į ketvertuko nuotrauką.